

6. Skene, Karen M. L. Self-awareness in preschool children: The development of temporal self-continuity // diss. abst. Dalhausie Univ, 1996. -17p.

7. Головин С. Ю. Словарь практического психолога. — М.: АСТ, Харвест, 1998. — С. 165.

YIGITLARNI OILAVIY HAYOTGA TAYYORLASHDA AXBOROT TAHDIDLARIDAN HIMOYA QILISHNING PSIXOLOGIK IMKONIYATLARI

Abdurazzoqov Nizomiddin Karimqul o'g'li
O'zbekiston Milliy universitetining Jizzax filiali
"Psixologiya" kafedrasi stajyor-o'qituvchisi
Babaniyozova Umida Qurolovna
O'zbekiston Milliy universitetining Jizzax filiali
Psixologiya fakulteti talabasi

Annotatsiya: Maqolada yigitlarni oilaviy hayotga tayyorlashda axborot tahdidlarining psixologik ta'siriga diqqat qaratiladi. Oilada yigitlarni mustaqil hayotga tayyorlashning psixologik imkoniyatlariga urg'u beriladi.

Kalit so'zlar: Yigitlik, oilaviy hayot, axborot tahdidi, psixologik xavfsizlik, psixologik himoya.

Yurtimizda yoshlarni mustaqil hayotga tayyorlash, bilimli, jismonan va ma'naviy sog'lom, barkamol shaxslarni shakllantirish bugungi kun talabidir. Mamlakatimizda yigitlarni oilaviy hayotga tayyorlash juda muhim ahamiyatga ega. Shuning uchun yigitlarni tug'ilganidan boshlab ham ma'nau, ham jismonan yetuk qilib tarbiyalash asosiy vazifalardan hisoblanadi. Jamiyat taraqqiyoti uchun xizmat qilish, mamlakatimiz mustaqilligini mustahkamlash, oilalarning farovonligini ta'minlashda yigitlarning mas'uliyatini yanada oshirishga katta e'tibor qaratish lozim.

Prezidentimiz Sh. M. Mirziyoyev "Biz uchun muqaddas bo'lgan oila asoslarini mustahkamlash, xonadonlarda tinchlik-xotirjamlik, ahillik va o'zaro hurmat muhitini yaratish, ma'naviy-ma'rifiy ishlarni aniq mazmun bilan to'ldirishdan iborat bo'lmog'i zarur"[1] jamiyat rivojining mustahkamligida oilaning o'rnini alohida ta'kidlagan. Bu esa o'z navbatida oila qurish borasida yigitlarni ham oilaviy hayotga tayyorlashning zaruratini ko'rsatadi. O'smir yigitlar mamlakatimiz kelajagi, jamiyatimizning faol fuqarosi, bo'lajak oila boshlig'i va otadir.

V.A.Suxomlinskiy fikricha o'smir yigitlarda uch narsani: "yigitlik burchi, yigitlik mas'uliyati hamda yigitlik nomusi" muhim ekanligini qayd etadi. Yigitlar ongida burch, mas'uliyat, vatanparvarlik, va or-nomus tushunchalarini tarkib toptirish kelajakda yaxshi o'g'il, g'amxo'r otani tarbiyalash demakdir.

Ammo hozirgi vaqtda axborot dunyosi ekanligi madaniyatlar, dinlar, urf-odatlar, qadriyatlarining ison tomonidan tanloinishi o'zgarib boryapti bu ayniqsa yoshlarning qarashlarida yaqqol sezilmoqda. Globallashuv orqali insoniyat tobora ko'proq axborot, va ma'lumotlarni hazm qilishiga to'g'ri kelmoqda, natijada yot g'oyalar ta'sirida (ommaviy madaniyat, diniy ekstremizm) oilaviy hayot ostonasiga kirib kelayotgan yosh avlodga ham ta'sir qilmoqda. Grachevning fikricha "Sivilizatsiyalar silsilasida axborotning birlamchi ahamiyat kasb etishi uchun, avvalo, tezlikning ortishi evaziga masofani qisqartirishga erishish zarur edi. Bu yo'lda dastlab kompas qo'l keldi, so'ngra Morze telegrafi, A.Bell ixtiro qilgan telefon, Popov tomonidan yaratilgan ilk radioqurilmadan foydalanildi. Televideniya va internet esa yuqoridagi maqsadga erishish uchun ulkan imkoniyatlar eshigini ochib berdi. dunyo bozorida axborotning eng qimmat tovarga aylanishida oynai jahon va "o'rgimchak to'ri" - internet katta rol o'ynagani rost"[2], axborotning bu qadar yuqori ta'siri kuzatilmaganini aytadi.

Hozirgi vaqtda axborot tahdidlarining ta'siri borgan sari dolzarb bo'lib bormoqda. Bu esa oilaga qaratilgan ilmiy tadqiqotlarda "Oilaviy uyushmalarning milliy ittifoqi ma'lumotlariga ko'ra voyaga yetmagan bolalarning uyali telefondan foydalanishi bir yilda o'rtacha 2880 soat (bir kunda 8 soatgacha), turli media muloqot vositalaridan foydalanib, media muloqot bilan mashg'ul bo'lishlari bir yilda o'rtacha 1440 soat (bir kunda 4 soatni), voyaga yetmagan farzandlari bilan muloqotlari esa bir yilda o'rtacha 154 soatni (bir kunda 25 daqiqani) ni tashkil qilgan ekan." ni keltirib o'tish o'rinlidir[3], yaqqol namoyon bo'lishini keltirib o'tish joiz.

Qiz bolalarni oilaviy hayotga tayyorlash bilan bir qatorda o'g'il bolalarni mustaqil hayotga tayyorlash sog'lom avlodni dunyoga keltirish va tarbiyalashning tarkibiy qismi bo'lib, o'smirlik va o'spirinlik davrida o'g'il bolalarning xulq-atvorida ba'zi salbiy alomatlar kuzatiladi. Masalan, qaysarlik, o'jarlik, o'z kamchiliklarini tan olmaslik, maqsadsiz harakat, o'zini ko'rsatib qo'yishga urinish, o'qituvchiga buysunishdan bosh tortish kabi odatlar shakllanishi mumkin. Shakllanayotgan salbiy holatlar psixologik jihatdan, sog'lom turmush tarzining yaxshi yo'lga qo'yilmasligi natijasidir. "Olimlarning fikricha, inson salomatligining 51,6% sog'lom turmush tarziga, 20,5 % irsiyatga, 19,3 % tashqi ekologik muhitga, 8,6% sog'liqni saqlash tizimiga bog'liq ekan"[4]. Avvalo oilada sog'lom psixologik muhit haqida fikr bildirgan V. M. Karimova "Oilada va yonidagi qo'ni-qo'shni, yaqin qarindoshlar bilan tinch-totuv yashashga imkon beruvchi muomala madaniyatiga ega bo'lsa va sog'lom farzandning tug'ilishiga eng avvalo o'zi mas'ul ekanligini tushunsa, unda sog'lom turmush tarzi haqida tasavvurlar mavjud, deyish mumkin"[4], deya ta'kidlaydi. Bu esa yigitlarning kelgusida oilani mustahkam saqlashlarida ahamiyatlidir.

Ikkala jins vakillari haq-huquqlarining amalda tenglashib borishi noto'g'ri talqin qilish holatlari paydo bo'lyapti. Xotin-qizlarning erkaklar - yigitlar oldida o'zini tutishi va o'z navbatida yigitlarning qizlarga, erkaklarning ayoliga bo'lgan munosabatlari o'zgarayotganligini ko'rish mumkin.

Qadim zamonlardan ajdodlarimiz oilani muqaddas sanab, unda erkaklarning rolini alohida ahamiyatga ega deb hisoblab, yoshlikdan bunga diqqat qaratganlar. Xususan "O'g'il bolalarga suzish, kamon otish, ot minish kabi yigit kishi uchun vatan himoyasida, jangda, musofirchilikda zarur bo'ladigan hunarlarni va yana biror bir kasbni o'rgatishi, qiz bolalarga pishirish, chevarchilik va shunga o'xshagan ro'zg'or uchun zarur ishlarni o'rgatmoqlari lozim. Zero, kasb-hunar o'rganmoq o'tgan anbiyo-yu avliyolarning sunnatlari bo'lib, insonni faqirlik va muhtojlikdan qutqaradi"[5].

"Oila qurishga ahd qilgan yigit uning mustahkamligi, barqarorligi, farovonligi, obodligi uchun o'zini mas'ul deb biladi, oilani himoya qilish, boshqarish, moddiy-ma'naviy jihatdan ta'minlashni o'z avlod-ajdodi, xalqi oldidagi muqaddas burch hisoblaydi"[7].

Milliy qadriyatlarimiz va an'analarimiz aslida shunday deb, yosh yigit-qizlarni erta oila qurishga undash holatlari ham uchrab turadi. Yoshlarning ta'lim-tarbiyasida "ota-onalar ularning xato qilib qo'yishlaridan xavotir olmay qo'yadi oilasi, moliyaviy ahvoli borasida xavotirga tushaveradi, o'g'il uylanishi, qizlarning turmush chiqishlarida ota-ona va ularning ota-onalari, momolar va buvalar bosh-qosh bo'ladilar. Turmush o'rtog'i tanlash masalasi ham bizda juda kam holatlarda bo'yiga yetgan qiz yoki yigit ixtiyoriga havola etiladi. Ya'ni, ko'chadan birdan notanish qizni "Tanishing, bu mening bo'lg'usi qallig'im, turmush o'rtog'im" deyishlar bizda deyarli uchramaydi, chunki bunga bizning asriy urf-odatlarimiz, oilaviy tarbiya mezonlarimiz yo'l qo'ymaydi"[4].

O'g'il bolalar tarbiyasida ta'lim-tarbiya jarayonida uzluksiz, izchil, innovatsion yondashuvlarni ko'rib chiqishimizga to'g'ri keladi. "O'smirlik yoshidagi o'g'il bolalarda jinsiy fiziologik o'zgarishlar sodir bo'ladi natijasida, ularning hissiyotida jinsiy intilish ustunlik qiladi yoki uning ahamiyati keskin ortadi. 17-25 yoshli yigit-qizlarda o'z juftini topishga intilish boshlanadi" [7].

Hozirgi vaqtda yigit va qizlarni oilaviy hayotga tayyorlashda zamonaviy axborot texnologiyalarining ta'sirini yaxshi tushunib olishimiz lozim bo'ladi. Chunki axborot oqimida

ma'lumotlar filtrlanmagan holda bo'lib, bosqichma-bosqich o'zlashtirishi zarur bo'lgan psixologik-reproduktiv bilimlarni erta anglashiga olib kelmoqda.

Yigitlarni oilaviy hayotga tayyorlashda axborot tahdidlaridan himoya qilishning quyidagi imkoniyatlariga e'tibor qaratish o'rinlidir.

- Zararli axborotlardan himoyalansh immunitetini hosil qilish.
- Internet madaniyat, ijtimoiy tarmoqlardagi axloq haqida bilimlar berish.
- irodani shakllantirish ya'ni bolik davridan boshlab mehnat qilishga o'rgatish vatanparvar, sadoqatli axloqiy fazilatlarini o'zida mujassamlashtirish.
- jismoniy sog'lom rivojlanishda sport mashg'ulotlariga jalb qilish.
- yigitlarga kasb tanlash yo'lini ko'rsatib berish.
- Reproductiv salomatlik haqidagi bilimlarini mustahkamlash.
- Yigitlarda zararli media o'yinlar (totalizator, qimor o'yinlari) ta'siriga tushish holatini tushuncha berish.
- Kompyuterga tobelik, mobil o'yinlar va ijtimoiy tarmoqlarning oilaviy hayotga salbiy ta'sirini tushuntirish.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Mirziyoyev Sh. M "Milliy tarqiyot yo'limizni qa'tiyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz." Toshkent-"O'zbekiston-2017"
2. Грачев Г.В. Информационно-психологическая безопасность личности: состояние и возможности психологической защиты. М.: Изд-во РАГС, 1998.С.127.
3. I. Saifnazarov, F. Saifnazarova, "Yoshlar va oila – Vatan tayanchi" "Ta'lim nashriyoti" Toshkent-2018
4. V.M.Karimova. Oila psixologiyasi: Darslik. Pedagogika oliygohlari talabalari uchun // Muallif: - T.: "Fan va texnologiya", 2008. - 170 b.
5. Muhammadi Maxdum Shohmurodzoda, Fazluddin Iqroruddin, "Nikoh va oila risolasi" «Movarounnahr» Toshkent- 2004
6. N.U. Najmidinova. Oila tarbiyasida milliy va umuminsoniy axloqiy madaniyatning o'rni /– T.: «Adolat», 2016. 224 b.
7. A. F. Akramova, B. Z. Bilolova, "Oila ensiklopediyasi" Toshkent-2019
8. Abdurazzoqov. N.K. "O'smirlarda axborot-psixologik xavfsizlikni ta'minlashning ijtimoiy-psixologik imkoniyatlari"- Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences- 2021.15-iyun. 433-bet.
9. Sharofitdinov, A, Umidjon, y. (2022). Shaxsiy kamolotda art-terapevtik mashqlar. Журнал Педагогика и психологии в современном образовании, 2(3).
10. Shafieva E.I., Murotmusaev K.B., Yusupova Sh.Sh. Deviant behavior: psychological factors of study. Frontline social sciences and history journal (ISSN – 2752-7018) Volume 02 Issue 03 pages: 32-38 SJIF impact factor (2021: 5. 376) (2022: 5. 561) 32p.

БАДИЙ ТАЛҚИН ЁРДАМИДА ПСИХОЛОГИК ТАҲЛИЛ

Тугалов Исматжон Хатамович

ЎзМУ Жиззах филиали "Ўзбек тили ва адабиёти"
кафедраси катта ўқитувчиси

Аннотация: Мақолада бадий талқинда психологик таҳлил имкониятлари хусусида сўз юритилади. Инсон образини бадий жонлантиришининг энг муҳим омили – биринчи навбатда қаҳрамон ички дунёсини, унинг ҳис ва фикрлари ҳаракатини, онгли ва импульсив тўлғанишларини бадий кашф этишида қўлланиладиган поэтик воситалар тизимидан иборат насрнинг ўзига хос хусусиятлари психологик таҳлил орқали очиб берилади.